

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De actualiteit van

Jo Cals

(Roermond 1914-Den Haag 1971)

door *Paul van der Steen*

De auteur is politicoloog en schrijft als journalist voor onder meer *NRC Handelsblad*, *Trouw* en de Limburgse kranten. Hij promoveerde in 2004 op de biografie *Cals. Koopman in verwachtingen 1914-1971*. In april verschijnt het boek *Keurkinderen. Hitlers elitescholen in Nederland*.
E-mail: paulvdsteen@hotmail.com

Verkenner in de politiek van jeugd en onderwijs

Bij aanvang van zijn tweede periode als minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen liet Jo Cals begin 1957 zijn verkennerhart spreken. Zijn nieuwe staatssecretaris werd René Höppener, zijn oudhopman. Cals schroomde ook niet om zich als bewindsman in padvindersoniform te laten fotograferen. De principes uit Baden-Powells *Scouting for boys* waren deel van zijn wezen. De verkennerij maakte hem ook tot een man van paradoxen: wat vroeg oud, of op zijn minst wel erg serieus als jongen, en als volwassen man alle ernst altijd mengend met een welhaast kinderlijke speelsheid. Zonder de jeugdbeweging was hij misschien wel nooit in de politiek terechtgekomen. De aandacht voor jongeren zou een constante blijven tijdens zijn Haagse loopbaan: als Tweede Kamerlid (1948-1950), als staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (1950-1952), als minister op datzelfde departement (1952-1963), opnieuw

als Tweede Kamerlid (1963-1965) en ten slotte als minister-president (1965-1966).

Tijdens zijn middelbareschooltijd stapte Cals (Roermond 1914-Den Haag 1971) in de wereld van de verkennerij, een jongenswereld die waarschijnlijk een verademing vormde voor de enige jongen in een gezin met acht kinderen. Diezelfde sfeer van jongens onder elkaar, gecombineerd met activiteiten in de vrije natuur, was overigens de reden geweest waarom de katholieke kerk lange tijd weinig zag in scouting. De Roermondse Sint-Franciscusgroep, waar Cals lid van werd, was in 1930 een van de eerste die met toestemming van de geestelijkheid activiteiten mocht gaan ontplooiën.

De scepsis van de geestelijkheid was overigens onterecht. De leden van de Sint-Franciscusgroep waren trouwe misgangers, zongen bij het kampvuur vaak religieuze liederen en spraken over De Grote Hopman, waarmee ze Jezus Christus bedoelden.

Het geloof was welbesteed aan Cals, die na het behalen van zijn gymnasiumdiploma vanwege een priesterroeping naar het seminarie Rolduc in Kerkrade vertrok. Ook daar was hij betrokken bij de oprichting van de verkennerij. Toen de roeping niet sterk genoeg bleek, ging Cals rechten studeren aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, om ook daar actief te worden in de padvinderij. Zelfs nadat de bezetter scouting had verboden, bleef hij activiteiten organiseren. Na de bevrijding van Zuid-Nederland in het najaar van 1944 stond hij — inmiddels werkzaam als advocaat — aan de basis van de heropricting van de Katholieke Verkennerij. Van de Doorbraakgedachte moest hij weinig hebben: 'Waar het hier een kwestie van opvoeding geldt, stellen wij, Katholieken, de absolute eisch voorop, dat de vorming van onze kinderen geheel in handen van principiële Katholieken berust.' De samenwerking tussen diverse roomse jongerenorganisaties resulteerde in 1945 wel in de totstandkoming van de Katholieke Jeugdbeveging, waarvan Cals voorzitter werd.

Eenmaal Tweede Kamerlid voor de KVP kwamen jongeren als vanzelfsprekend op zijn pad. De volksvertegenwoordiger leidde voor het wetenschappelijk bureau van de partij de commissie-Jeugdstatuut. Cals konigde al vooraf aan dat het vraagstuk eigenlijk te veelomvattend was om op betrekkelijk korte termijn tot goed inzicht te komen. Het wegnemen van de oorzaak van de verwildering der massajeugd (de oorlog en de nasleep ervan zou de Nederlandse jongeren hebben losgeslagen), de vorming buiten schoolverband, subsidievoorschriften, de wenselijkheid van een jeugdbrevet: het was niet te behappen voor één commissie. Die beperkte zich dan ook tot een rapport over het jeugdbrevet. Bij alle zorgen over ontsporende jongeren was het eigenlijk merkwaardig dat de leiders in het jeugdwerk geen

opleiding en diploma hoefden te hebben, luidde de conclusie. Dat moest veranderen. Een speciale jeugdwet vonden Cals en de zijnen te ver gaan en bovendien 'een vergaande vorm van staatsbemoeiing'. De katholieken konden beter zelf de zaak op orde brengen. Met een eigen opleiding zouden de toekomstige verantwoordelijken voor de jeugd ook de eigen normen en waarden meekrijgen.

THORBECKE VAN DE ONDERWIJSWETGEVING

In 1950 werd Cals staatssecretaris op het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (okw). In zijn portefeuille zat de vorming buiten schoolverband, het jeugdwerk. De noodzaak van dat beleidsterrein werd breed onderkend en ambitie was er volop. Het ontbrak echter aan geld, zodat er weinig van de grond kwam. Het weerhield sommigen er niet van om als Rouvoeten *avant la lettre* al verder te denken: een ministerie van jeugdzaken, zou dat niets zijn? Cals vond dat geen goed idee. 'De overheidsbemoeiingen op dit terrein zijn nog betrekkelijk jong en men moet zich ervoor hoeden overhaast een bepaalde vorm te kiezen, die achteraf wellicht onjuist blijkt.'

Na zijn aantreden als minister in 1952 bleef Cals verantwoordelijk voor de vorming buiten schoolverband, maar veel van zijn aandacht werd al gauw opgeslokt door het onderwijs. De scholen kregen enorme aantallen kinderen op zich af. De vruchten van de naoorlogse babyboom waren stilaan leerplichtig. De problemen waren groot: op de scholenbouw stond een rem, vaak werd vanwege de woningnood aan huizen de voorkeur gegeven, er bestond een groot tekort aan onderwijzend personeel en de salarissen waren laag. Niet helemaal terecht, kreeg Cals van dit alles de schuld. Zijn politieke leven hing aan een zijden draadje.

Eind 1954 werd het hem allemaal te veel en bleef hij een aantal maanden overspannen thuis. Eenmaal hersteld trad hij onmiddellijk krachtdadig op: hij reorganiseerde zijn ministerie, kwam eindelijk met zijn langverwachte voorstellen voor het middelbaar onderwijs en loodste met zijn staatssecretaris De Waal de Kleuteronderwijswet door de Kamers. Daar was al wel honderd jaar over gepraat, maar Nederland had er nog geen. Op veel plaatsen was de situatie nijpend: klassen met meer dan veertig kleuters waren eerder regel dan uitzondering, meer dan zestig kleuters kwam geregeld voor. Er bestond zelfs een klas in het land met 102 kindertjes. Elders werd een school met twee klassen geleid door een 75-jarige non en een jong hulpje. De wetsvoorstellen van Cals en zijn staatssecretaris en partijgenote Anna de Waal konden dan ook op algemene instemming rekenen.

Na de stembusgang van 1956 trad het vierde kabinet onder leiding van Drees aan en mocht ook Cals opnieuw aan de bak als minister van okw. Langzamerhand kwam er meer financiële armslag voor het ministerie. In 1958 kon Cals voor het eerst meer dan een miljard gulden uitgeven. Die was zeer gevoelig voor dit soort mijlpalen. Het moment was nu ook nabij dat Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen het departement van Oorlog en Marine zou passeren als best be-deelde departement van de rijksbegroting. Cals beloofde zijn ambtenaren een feestje als het zover zou zijn. Toen het in 1959 echt gebeurde, werd dit inderdaad tot diep in de nacht gevierd.

Het drukst was de minister deze kabinetsperiode met het langs allerlei adviesraden en het kabinet loodsen van de voorstellen voor een middelbaaronderwijswet. Cals wilde alles in één wet regelen en nam veel op de schop: er zouden nieuwe schooltypes moeten komen als mavo, havo en atheneum

en een fenomeen als de brugklas werd geïntroduceerd. Vrij algemeen was de kritiek dat de plannen veel te groots waren. ‘Laat die mammoet maar in het sprookjesboek voort blijven bestaan’, had een antirevolutionair Tweede Kamerlid in 1955 gezegd. Zo

*Als mammoet kreeg een voor
buitenstaanders tamelijk
lastig te doorgronden wet
mythische properties*

ontstond het begrip mammoetwet. Cals was ongelukkig met dat etiket. Een uitgestorven dier van kolossale omvang kon onmogelijk een goede mascotte zijn voor zijn voorstellen. Hij vergiste zich: een reclamebureau had geen betere naam kunnen bedenken. Als mammoet kreeg een voor buitenstaanders tamelijk lastig te doorgronden wet mythische properties.

Dat maakte de weerstand niet minder. De confessionele partijen KVP, ARP en CHU waren bang dat het bijzonder onderwijs benadeeld zou worden. De niet-confessionele partijen VVD en PvdA vreesden voor het openbaar onderwijs. Cals werd naar eigen zeggen ‘radeloos van alle raden’ die hij kreeg van organisaties uit het maatschappelijke middenveld. Voeg daar nog eens de weerstanden binnen het kabinet aan toe, onder meer van een zuinige premier Drees, en het is duidelijk dat de Onderwijsminister een zware kluit aan de Mammoetwet had. Toch had hij eind 1958 goede hoop dat hij voor de verkiezingen van 1960 zijn wet in het Staatsblad zou hebben staan. Een kabinetscrisis, die een definitieve breuk tussen rooms (de KVP) en rood (de PvdA) opleverde, gooide echter roet in het eten. De socialistische ministers stapten op en een kabinet onder leiding van de uit Roermond afkomstige

Beel mét Cals paste op de winkel tot de vroegste stembusgang van 1959.

Na die verkiezingen gingen de confessionele partijen onder leiding van premier Jan de Quay samenwerken met de liberale vvd. Cals werd opnieuw minister van okw. Dat hij op die manier zijn nog niet afgemaakte wetgevende klussen kon klaren, zal daarbij ongetwijfeld de belangrijkste overweging zijn geweest.

Het kabinet-De Quay zat de volle vier jaar uit. Het einde van de rit betekende ook het einde van Cals' loopbaan als minister van okw. Hij kon terugzien op de totstandkoming van maar liefst zeventig wetten. In de laatste periode waren dat onder meer de Hoger Onderwijswet en de langbevochten Mammoetwet, na vier maanden debat in de Tweede Kamer. De Thorbecke der onderwijswetgeving, werd hij in het parlement genoemd. Negatieve geluiden kwamen later.

*Het is Cals' verdienste
geweest dat hij van een als
los zand aan elkaar hangend
onderwijsstelsel een redelijk
logisch geheel heeft weten
te maken*

Voor sommigen is de Mammoetwet tot op de dag van vandaag synoniem voor het begin van de teloorgang van het Nederlandse onderwijs. Die kritiek is niet in alle gevallen terecht. De mammoet is een containerbegrip geworden waaronder ook latere onderwijsontwikkelingen als continue verandering en schaalvergroting worden geschaard. Vergeten wordt ook dat de uiteindelijke Mammoetwet een zwaarbevochten compromis was, een verwaterde versie van de oor-

spronkelijk voorgestelde ombouw van het middelbaar onderwijs. Het is Cals' verdienste geweest dat hij van een als los zand aan elkaar hangend onderwijsstelsel een redelijk logisch geheel heeft weten te maken. Scholen en universiteiten waren bovendien klaar voor de massale toestroom van leerlingen en studenten. Onderwijs werd een vanzelfsprekendheid voor kinderen uit alle lagen van de bevolking.

De minister had als voordelen dat hij economisch de wind in de rug had en dat hij de tijd kreeg voor zijn werk. Wat de hervormingen van Cals in elk geval opleverden was het nu door de Onderwijsraad zo gewenste brede debat over onderwijs. De kvr-politicus werd daar zelf alleen maar scherper van. Hij genoot van elk verbaal duel en won vrijwel altijd.

HOPMAN

Een politicus moet niet bang zijn voor het schilderen van weidse vergezichten, vond Cals. Hij haalde in dat verband wel eens Napoleon aan: men leidt een volk slechts om het zijn toekomst te tonen. Koopman in verwachtingen wilde hij zijn. Cals was daarbij niet bang om tegen de publieke opinie in te gaan. Hij waarschuwde voor 'nipotisme', het blind volgen van polls, dat na zijn tijd nog veel grotere vormen aan zou nemen. 'Het is even gevaarlijk als nepotisme; het is vaak eenzijdig, er wordt maar één vraag voorgelegd. Wij moeten daartegen stelling durven nemen. Als volksvertegenwoordiging hebben wij een afgeleide verantwoordelijkheid. Wij moeten ook rustig durven zeggen, dat wij ingewikkelde problemen beter kunnen overzien dan vele krantenlezers, die uiteraard maar een klein deel van de hele legpuzzel van ons ingewikkelde maatschappelijke leven zien.' Cals was bij dat alles eerder pragmatisch en praktisch dan ideologisch bevlogen.

Met diezelfde houding begon hij twee jaar na zijn terugtreden als Onderwijsminister als minister-president: blik op de toekomst en overtuigd van het eigen gelijk. Regeren voor het jaar 2000 was het motto van het kabinet. Stilletjes ging de ploeg ervan uit dat de klus ook na de Tweede Kamerverkiezingen van 1967 zou mogen worden voortgezet. Al snel bleek echter dat de tijd daarvoor te onrustig was: er was ophef over het huwelijk van kroonprinses Beatrix en Claus von Amsberg, provo's en opstandige bouwvakkers maakten Amsterdam onrustig, het economisch tij zat tegen en de coalitiepartijen deden het slecht bij gemeentelijke en provinciale verkiezingen. Aandacht voor de lange termijn maakte plaats voor de waan van de dag. In een oktobernacht in 1966 maakte KVP-fractievoorzitter Schmelzer een einde aan het regeeravontuur van zijn partijgenoot. Cals vervulde daarna nog

wat marginale rollen, maar in feite was dit het einde van zijn politieke loopbaan.

Bij het onverwachte afscheid liet een 18-jarige verkenner zijn hart spreken. Deze had 'na rijp beraad met mijn medewerkers' besloten tot de oprichting van de mr. Jo Calstroep. 'Wij zijn tot deze keuze gekomen door het imposante werk dat u in het Nederlandse maatschappelijke bestel heeft verricht.' De recente Nacht van Schmelzer had geen enkele rol gespeeld, verzekerde de jongeman: 'Wij hebben bij onze keuze de politiek de politiek gelaten en dientengevolge bestaat er tussen onze keuze en de huidige kabinetscrisis geen enkele associatie.' De hopman ondertekende met 'W.S.P. Fortuyn'. Zo'n 35 jaar later zou hij zelf als een volgende padvinder in de politiek de hoofdrol spelen in een gedenkwaardige periode uit de parlementaire geschiedenis.